

*В. В. Олійник,
к. пед. н., докторант, ДВНЗ "Університет менеджменту освіти"*

ДИНАМІЗМ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ ПІСЛЯДИПЛОМНОЮ ОСВІТОЮ

V. Oleinik,
Ph.D. in education, doctoral, University Education Management

PERFORMANCE PUBLIC ADMINISTRATION POSTGRADUATE EDUCATION

У статті зосереджено увагу на проблемі впливу зовнішнього середовища на систему, що досліджується, виділенні існуючих загроз національній безпеці та визначенні можливостей щодо їх урахування в процесі реалізації державного управління післядипломною освітою в Україні. Досліджено сукупність факторів, які існують об'єктивно й активно впливають на функціонування системи післядипломної освіти.

This paper focuses on the problem of the influence of the environment on the system under study, the allocation of existing threats to national security and identify opportunities for their consideration in the implementation of state management of postgraduate education in Ukraine. Studied a set of factors that are objective and actively influence the functioning of the system of postgraduate education.

Ключові слова: національна система освіти, післядипломна освіта, система, управління, якість післядипломної освіти, системний підхід, європейський освітній простір.

Key words: national system of education, postgraduate education, system, the quality of postgraduate education, systematic approach, a European educational space.

ВСТУП

Становлення людської культури стало можливим завдяки тисячолітній історії передачі знань наступним поколінням. Існує два канали передачі знань — виховання й навчання. Сполучення різних за змістом й формами навчальних і виховних процесів, їх комплексне поєднання на основі суспільного цілепокладання й контролю становить єдиний процес — освіту. Культура, навчання й виховання є ключовими категоріями освіти. Пріоритетність освіти, поряд з іншими видами діяльності, прямо пов'язана з інтересом соціуму до процесу й результату свого розвитку. Безупинно транслюючи колективний досвід поколінь, освіта стає одночасно процесом і результатом індивідуального й суспільного розвитку у двох тимчасових проекціях (проекція в минуле та в майбутнє).

У сучасних умовах політичних та соціально-економічних перетворень в державі відбувається переорієнтація завдань в освітній системі країни, особливо це стосується визначення теоретико-методологічного обґрунтування потреби удосконалення державного управління післядипломною освітою, яка є системоутворюючим фактором безперервної освіти. Для держави і суспільства безперервна освіта стає провідною сферою соціальної політики щодо забезпечення сприятливих умов загального та професійного розвитку людини, механізмом відтворення професійного та культурного потенціалу, умовою розвитку суспільного виробництва.

Управлінські засади в освітянській сфері висвітлено провідними вченими та практиками такими, як Даниленко Л., Єльнікова Г., Зайченко О., Карамушка Л., Луговий В., Маслов В., Мельтюхова Н., Ніколаєнко С., Одинцова Г. та ін.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Дослідити фактори, які безпосередньо впливають на розвиток системи післядипломної освіти. Деталізація компонентів цілісної системи, які забезпечують єдність і дієвість управління та регулювання діяльності всіх елементів системи післядипломної освіти.

РЕЗУЛЬТАТИ

Суб'єкт і об'єкт державного управління післядипломною освітою перебувають у неперервній динамічній взаємодії, в процесі якої виникають державно-управлінські відносини. За цих відносин учасники взаємодії відчують на собі державно-управлінський вплив, дію, що спрямована на досягнення поставленої мети.

Суб'єктом управління на державному рівні виступає Міністерство освіти і науки України; на регіональному — відповідний структурний підрозділ обласної державної адміністрації; на локальному — ректорат освітнього закладу. Головною рисою суб'єкта державного управління післядипломною освітою виступають його компетенції у сфері управління освітньою системою, яка має

власну специфіку і владні повноваження, що дають йому змогу втілювати свою волю у формі управлінських рішень, керівних команд, обов'язкових до виконання. Це дозволяє підпорядкувати діяльність системи післядипломної освіти досягненню визначених цілей й вирішення встановлених завдань.

Поняття "об'єкт" у теорії соціального управління тлумачиться як індивід або спільнота, які у процесі субординаційної взаємодії виступають у ролі сприймаючої сторони й утворюють особливе поле ("фундамент") системи даної взаємодії [1]. Як об'єкт державного управління система післядипломної освіти сприймає владний вплив суб'єкта управління, в обов'язковому порядку виконує його рішення.

З огляду на викладене слід зробити суттєве зауваження щодо відсутності абсолютних меж між суб'єктом і об'єктом: система, яка управляє, будучи суб'єктом управління певного об'єкта, сама може виступати об'єктом управління. Так, наприклад, обласний департамент освіти і науки є суб'єктом управління щодо освітніх закладів, які здійснюють післядипломну підготовку у межах області, і водночас може виступати об'єктом управління відносно Міністерства освіти і науки України.

Адекватне відображення особливостей взаємодії системи післядипломної освіти із зовнішнім середовищем дозволяє у першу чергу оцінити існуючі загрози національній безпеці України та перспективи діяльності системи щодо їх мінімізації.

У періоди широкомасштабних суспільних змін, коли здійснюється радикальна трансформація центральних засад функціонування соціокультурних систем, люди втрачають надійні орієнтири, відчувають невпевненість у майбутньому, перебувають у стані розгубленості. За таких умов життєдіяльності їм потрібні стабільні перевірені взірці, що впорядковують набутий досвід, уявлення про те, хто вони такі й куди прямують. Тому однією із основних загроз національній безпеці України є відсутність загальнонаціональної ідеї, спроможної консолідувати суспільство. З огляду на це у контексті розгляду проблеми державного управління післядипломною освітою перш за все потрібно звернути увагу на необхідність посилення її світоглядної компоненти, зокрема створення умов для визначення особистістю своєї національної ідентичності, забезпечення "включеності" людини у певну культуру. Така зорієнтованість визнана найважливішою умовою соціальної адекватності управління у суспільстві [2].

Сучасна система післядипломної освіти функціонує та розвивається у дуже складній мегасистемі, якою є українське суспільство, українська держава. У свою чергу дана мегасистема знаходиться під впливом факторів світового рівня. Масштаби перетворень, що відбуваються як у глобальному суспільстві, так і на державному, регіональному та локальному рівнях, не вкладаються у звичні теоретичні схеми, які дотепер пояснювали соціальні, економічні, політичні, культурні процеси. Прагнучи осмислити ці процеси, дослідники ввели до активного наукового дискурсу поняття трансформації [3]. Прикладене до суспільства це поняття почало використовуватися для означення масштабних перетворень соціального організму, які спричиняють появу нових якісних характеристик суспільства.

Зазначені суспільні перетворення мають надзвичайно складний характер. Відбувається не просто заміщення індустріального суспільства постіндустріальним, а, за Д. Беллом, процеси, що подібні до того, як на стародавніх фресках у наступні епохи наносяться нові й нові зображення, більш пізні суспільні явища накладаються на ті прошарки, що передують, стираючи деякі риси й нарощуючи тканину суспільства як єдиного цілого.

Слід вказати, що у сучасному світовому контексті дуже вагомим чинником суспільного розвитку стали процеси прискореної глобальної інтеграції, що отримало концептуальне узагальнення у понятті "глобалізація". На даний час такі процеси охопили освіту. Не вдаючись до загальної характеристики глобалізаційних процесів, зосередимо увагу на розгляді їх впливу на сферу освіти, зокрема, післядипломного рівня.

Система післядипломної освіти починає функціонувати в умовах формування єдиного світового освітнього простору, у загальних модернізаційних процесах якого освітні інновації як один з найважливіших чинників глобального усталеного розвитку посідають виключно важливе місце. Ознаки глобалізації післядипломної освіти мають свій вияв, перш за все, у різних комерційних її формах, де підготовка приймає характер товару: продаж "освітніх продуктів", пересування по всьому світу осіб, які отримують або надають освітні послуги, створення філіалів зарубіжних закладів освіти в Україні (або навпаки) і т. ін. Освітні стосунки набувають форми "попит — пропозиція", а установи освіти починають діяти на ринку конкуренції. За таких умов у контексті глобалізаційних процесів провідним завданням державного управління післядипломною освітою в Україні є спрямування діяльності системи на формування особистості, яка органічно адаптована до життя у глобальному вимірі.

У загальнодержавному масштабі в структурі зовнішнього середовища системи післядипломної освіти, як вже зазначалося, виділено макро- та мезосередовища. Макросередовище включає у себе фактори загального впливу: політико-правові, демографічні, природно-екологічні, економічні, соціально-культурні, науково-технічні. Під мезосередовищем розуміється середовище оточення системи, представлене факторами, що мають безпосередній вплив на її функціонування, середовище, з яким система знаходиться у щільному контакті й тому має певні можливості щодо здійснення впливу на нього. Це корпоративні та індивідуальні споживачі освітніх послуг післядипломного рівня, соціальні партнери, конкуренти, ділові партнери, засоби масової інформації і т. ін.

При дослідженні структури макросередовища системи післядипломної освіти перш за все акцентуємо увагу на політико-правових факторах. Функціонування системи післядипломної освіти знаходиться під значним впливом подій, що відбуваються у політичній та законодавчій сферах країни. Сучасне політико-правове середовище України характеризується нестабільністю, напруженістю, тривалими пошуками політичної моделі взаємодії гілок вищої державної влади, партійним плюралізмом, поступовим укріпленням позицій регіонів [4]. У ньому відбуваються трансформаційні процеси, метою яких є посилення соціальної спрямованості функціонування державних і суспільних інститутів, перетворення їх на ефективне знаряддя вирішення назрілих соціальних і економічних проблем, надійного забезпечення політичних, економічних прав та гарантій всім громадянам України і суб'єктам політичної та економічної діяльності, гарантованих Конституцією України. При цьому роль держави у сфері післядипломної освіти залишається найбільш істотною. Вона здійснює правовий захист суб'єктів освітньої діяльності, значною мірою фінансує систему, надає гарантії для довготермінових інвестицій, веде статистичний облік, надає пільги для різних суб'єктів ринку освітніх послуг. Міністерство освіти і науки України як структура, що уособлює державу, встановлює перелік спеціальностей, за якими ведеться післядипломна підготовка, проводить ліцензування, атестацію та акредитацію закладів освіти, виступає гарантом якості освітніх послуг, їх відповідності

освітнім стандартам, здійснює вплив на формування асортименту зазначених послуг.

Зміни, які відбуваються у політико-правовому середовищі держави, потребують від закладів післядипломної освіти дотримання законів, що регулюють їх діяльність, максимального використання їх потенціалу.

Наступним фактором, який ми виділяємо, виступають природно-екологічні умови, що склалися в Україні на даний час. Аналіз їх стану свідчить, що для України характерні прояви глобальної екологічної кризи. А саме: зміни генетичного фонду людини та тварин, недостатня енергетична, мінерально-сировинна та продовольча забезпеченість, демографічний дисбаланс, забруднення довкілля токсичними відходами тощо. Все це складає загрози національній безпеці.

Зазначені проблеми об'єктивно вимагають радикальної екологізації суспільно-політичної думки, посилення уваги до вирішення природоохоронних проблем, зокрема засобами післядипломної освіти, пошуку сучасних підходів їхнього розв'язання на основі пріоритету наукових знань, розвитку екологічної свідомості та соціальної відповідальності особистості, що має бути закладено у зміст післядипломного навчання.

Визначальний вплив на розвиток системи післядипломної освіти здійснюють економічні фактори. Економіка створює матеріальні передумови для функціонування освіти, введення високих освітніх стандартів та реалізації освітніх потреб людини.

Економіка (економічна система) розуміється як виробництво, обмін, розподіл та споживання матеріальних благ та послуг, що необхідні для життєдіяльності людини. Вона характеризується внутрішньою єдністю, причинно-наслідковою взаємодією елементів економічної системи, самоорганізацією, саморегулюванням економічних процесів.

Перехід до ринкової системи господарювання в Україні не супроводжувався диверсифікацією системи фінансування гуманітарної сфери. Через дефіцит фінансових ресурсів відбулося різке падіння якості гуманітарних послуг й зниження рівня соціального захисту [5].

Ситуація, в якій опинилася на даний час післядипломна освіта є доволі складною. Це, по-перше, незадовільний стан навчально-лабораторної бази, існування застарілого навчального обладнання, зокрема низька комп'ютерна забезпеченість; по-друге, відсутність дієвих економічних стимулів фінансування післядипломної підготовки фахівців підприємствами, роботодавцями; по-третє, низька заробітна плата науково-педагогічних кадрів післядипломної освіти.

Самий безпосередній вплив на функціонування системи післядипломної освіти в Україні здійснюють демографічні фактори. Вони вважаються такими, що складають усталені загрози у коротко- і середньостроковому періодах. У сучасному демографічному розвитку України спостерігається більше деструктивних моментів, ніж конструктивних, а його характер визначається як дефіцитний і витратний. Неготовність та непристосованість основної маси населення до нових умов, з одного боку, і різке падіння рівня життя, з іншого, спричинили погіршення основних показників відтворення населення, стану його здоров'я і в результаті призвели до зниження рівня демографічного, трудового та соціального потенціалу країни. Для сучасної соціально-демографічної ситуації в Україні характерні: падіння народжуваності; втрата традиції багатодітності; інтенсифікація смертності населення; різке зменшення кількості шлюбів; старіння населення; тенденція до трудової еміграції працездатної його частини; погіршення здоров'я як результируючий показник погіршення генофонду нації [6].

Наведені вище характеристики демографічного розвитку свідчать про необхідність адаптації населення до нових умов життєдіяльності, що склалися у країні. Зокрема ринкові відносини й інноваційна специфіка сучасного економічного зростання потребують якісно нової робочої сили, яка має інші параметри фізичного, психічного та соціального здоров'я, високий освітньо-фаховий рівень. Важливу роль у формуванні такого людського потенціалу, адаптації його до нових умов спроможна відіграти система післядипломної освіти, провідним установленням якої, на наш погляд, має стати підготовка людини до трудової діяльності в умовах швидкої зміни сучасного світу, спрямованість на підтримку здоров'я особистості, забезпечення якості її життя.

Спираючись на сучасні концепції визначення сутності культури, можна дійти висновку про надзвичайно важливу роль культурного фактору в розвитку післядипломної освіти в Україні. Тому вказаний фактор зовнішнього середовища освітньої системи, що розглядається, виділяється як один з головних. У культурі відбувається і фіксується як корінна відмінність людської життєдіяльності від біологічних форм життя, так і якісна своєрідність конкретних епох людської історії на різних етапах розвитку суспільства. А саме поняття "культура" трактується як відома властивість нормативно-обумовлених соціально-моральних стосунків, що визначають склад етнічних вимог, правил, звичаїв, які практикуються у тому чи іншому соціальному або професійному середовищі. Культура як сфера людської діяльності не може розглядатися лише з позицій економічної цілевідповідності або ринкової конкурентоспроможності, оскільки специфіка культурної продукції полягає у тому, що економічні параметри не є головними при її оцінці. Розглянуті з точки зору художніх, морально-виховних, естетичних, соціально значущих критеріїв, вони є інститутом творчого самовияву, збереження традицій, цінностей, нарешті — національної ідентичності і суверенітету. Освіта прямим чином пов'язана з рівнем культури, її специфікою. При цьому чим вищий рівень культури, тим більш значна потреба у знаннях, що зумовлює особливості споживання людиною освітніх послуг.

Культурно-історична спадщина, яка створена суб'єктивним фактором (свідомістю та діяльністю людей), виступає об'єктивною засадою державного управління. За таких умов актуалізується завдання забезпечення відповідності післядипломної освіти національним та регіональним культурним особливостям, її перетворення у систему, що відкрита культурному розмаїттю. Тоді основними характеристиками системи післядипломної освіти вбачаються: досягнення культуровідповідності, перехід до варіативної освіти, постійне оновлення ціннісних орієнтирів і т. ін. Побудова такої системи, на нашу думку, має ґрунтуватися на оптимальному поєднанні глобального, національного, регіонального та особистісного аспектів. При розгляді впливу культурних факторів постає також проблема пошуку балансу між процесами глобалізації у культурі та необхідністю збереження традицій національної культури народів України, підтримки культурного розмаїття у всіх його проявах, зокрема насичення відповідними елементами змісту післядипломної освіти. Крім зазначеного слід вказати на тенденцію зростання ролі освіти у сучасному культурному розвитку країни, що свідчить про наявність можливості перспективного моделювання майбутньої освіти, зокрема післядипломної, яке передбачає формування бажаної культури як культури освітньої.

Наступна група факторів — фактори мезосередовища, що здійснюють безпосередній вплив на функціонування системи післядипломної освіти. При їх дослідженні

найбільшу увагу ми приділяємо розгляду характерних рис сучасного ринку праці. Для існуючого ринку праці в Україні характерне безробіття, що перетворилося для України на реальну небезпеку.

Дослідження показують значні масштаби безробіття як у довгостроковому, так і в короткотерміновому періоді. Підвищення рівня безпеки ринку праці можливе лише в умовах зростання попиту на робочу силу та забезпечення відповідних якісних характеристик працівників вимогам сучасного виробництва.

Аналіз факторів зовнішнього середовища системи післядипломної освіти в Україні дозволяє виокремити певну кількість ознак його кризового становища, що, по суті, уявляє собою нашарування кількох видів кризи, які поєдналися в часі. Це, зокрема, такі найбільш значимі різновиди криз: криза формально-цивілізаційна, що становить кризу індустріально-аграрного суспільства, причому лише вихід з неї може забезпечити перехід України до постіндустріального, а згодом й інформаційного етапу; криза авторитарно-патерналістського суспільства, його неринкової економіки і розподільчої системи, нерозвиненості стимулів і демократичних форм життя; криза традиціоналізму в усіх сферах життєдіяльності, нездатність суспільства до оновлення; демографічна криза із високою смертністю у низькою народжуваністю; етнічна криза, ознаки якої проявляються в ослабленні соціокультурних, мовних та інших характеристик титульного й інших етносів України; екологічна криза, що руйнує унікальні природні системи України і середовище існування людини; криза системи моральних цінностей (суспільних і особистісних).

Криза українського суспільства значною мірою є транзитивною, її глибина, масштаб і тривалість визначаються не лише реальним станом соціуму, а й тими цілями, які формулюються для подолання кризи.

Основним положенням, яке витікає з принципу взаємодії системи і середовища є постулат про те, що розвиток системи можливий лише у тому випадку, якщо у систему забезпечений притік інформації, необхідної для її переводу у нову якість. Вихідним моментом взаємодії системи післядипломної освіти і оточуючого середовища є виявлення особливостей основного способу їх взаємодії, яка здійснюється через "входи" та "виходи". "Вхід" — це сукупність контактів, що постійно змінюються якісно і кількісно. Через зазначені контакти інформаційний вплив середовища передається системі. "Вихід" — сукупність контактів, через які система впливає на середовище. З урахуванням цього потрібне забезпечення інтенсифікації інформаційних зв'язків системи післядипломної освіти із зовнішнім середовищем, зорієнтованості інформаційних потоків у напрямку практично кожного вузлового елемента структури.

Під внутрішнім середовищем системи післядипломної освіти розуміється взаємодія усіх її елементів, енергії у межах системи. Воно включає: людські, матеріально-технічні, фінансові ресурси. Вказане середовище представлено такими основними підсистемами: навчального процесу; кадрового забезпечення; управлінської діяльності; методичної роботи; наукової роботи; науково-методичного забезпечення; матеріально-технічного забезпечення; соціальної роботи; економічної діяльності; маркетингової діяльності.

Внутрішнє середовище системи післядипломної освіти здійснює безпосередній й постійний вплив на її функціонування. Існуюче переважно традиційне внутрішнє середовище значно відстає від темпів зміни зовнішнього середовища, а тому освітня система не в змозі підготувати спеціаліста відповідно до актуальних та таких, що мож-

ливо передбачити у найближчому майбутньому, потреб соціально-економічного розвитку. Це висуває завдання приведення внутрішнього середовища у відповідність до вимог зовнішнього.

ВИСНОВКИ

Зміст державного управління післядипломною освітою репрезентовано як цілісну систему, основними компонентами якої виступають об'єкт, суб'єкт, мета, що забезпечує цілеспрямованість управління, умови функціонування системи (зовнішні і внутрішні). Механізм управління пов'язує всі ці компоненти, узгоджує їх взаємодію на основі адекватного відображення станів зовнішнього і внутрішнього середовища системи, забезпечує цілевідповідне накопичення та переорієнтацію ресурсів, їх доцільне використання.

Література:

1. Даниленко Л. Інноваційні педагогічні технології в закладах освіти / Л. Даниленко // Імідж сучасного педагога. — 2006. — № 3—4. — С. 6—9.
2. Зайченко О. Зміст підготовки начальників районних управлінь освіти в системі післядипломної педагогічної освіти / О. Зайченко // Післядипломна освіта в Україні. — 2005. — № 2. — С. 72—73.
3. Медведєв І.А. Державне управління комплексом неперервної професійної освіти. (На прикладі Сумської області): [Моногр.] / І.А. Медведєв. — Суми: Тростянецька районна друкарня, 2006. — 214 с.
4. Ніколаєнко С.М. Вища освіта — джерело соціально-економічного і культурного розвитку суспільства / С.М. Ніколаєнко. — К.: Освіта України, 2005. — 319 с.
5. Огнєв'юк В.О. Освіта в системі цінностей сталого людського розвитку / В.О. Огнєв'юк. — К.: Знання України, 2003. — 450 с.
6. Цветков В.В. Суспільна трансформація і державне управління в Україні: політико-правові детермінанти: монографія / В.В. Цветков, І.О. Кресіна, А.А. Коваленко. — К.: Видавничий Дім Ін Юре, 2003. — 496 с.

References:

1. Danylenko, L. (2006), "Innovative educational technology in educational institutions", *Imidzh suchasnoho pedahoha*, vol. 3—4, pp. 6—9.
 2. Zajchenko, O. (2005), "Contents of heads of district departments of education in post-graduate teacher education", *Pisliadyplomna osvita v Ukraini*, vol. 2, pp. 72—73.
 3. Medvediev, I.A. (2006), *Derzhavne upravlinnia kompleksom neperervnoi profesijnoi osvity. (Na prykladi Sums'koi oblasti)* [Public administration complex continuous professional education. (The example Sumy region)], *Trostianets'ka rajonna drukarnia*, Sumy, Ukraine.
 4. Nikolaienko, S.M. (2005), *Vyscha osvita — dzherelo sotsial'no-ekonomichnoho i kul'turnoho rozvytku suspil'stva* [Higher education — a source of socio-economic and cultural development of society], *Osvita Ukrainy*, Kyiv, Ukraine.
 5. Ohniev'iuk, V.O. (2003), *Osvita v systemi tsinnostej staloho liuds'koho rozvytku* [Study in the value system of sustainable human development], *Znannia Ukrainy*, Kyiv, Ukraine.
 6. Tsvietkov, V.V. Kresina, I.O. and Kovalenko, A.A. (2003), *Suspil'na transformatsiia i derzhavne upravlinnia v Ukraini: polityko-pravovi determinanty* [Social Transformation and Governance in Ukraine: political and legal determinants], *Vydavnychj Dim In Yure*, Kyiv, Ukraine.
- Стаття надійшла до редакції 14.05.2014 р.*